

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

ARISTOCRAȚIA DACICĂ (I a. Chr. - I p. Chr.).
O PERSPECTIVĂ ARHEOLOGICĂ ASUPRA
STATUTULUI SOCIAL
- TEZĂ DE DOCTORAT -

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. DR. FLORIN DRAȘOVEAN

STUDENT-DOCTORAND:
RĂZVAN-ALIN HENȚ

CLUJ-NAPOCA
2018

CUPRINS:

INTRODUCERE	5
CAPITOLUL I. CONSIDERAȚII METODOLOGICE	7
I. 1. <i>Geți, daci, geto-daci</i> . Una dintre identitățile Europei epocii fierului	8
I. 2. Aristocrație sau elite?	25
I. 3. O perspectivă a arheologiei sociale	31
I. 4. Statutul social, o altă identitate de explorat	38
CAPITOLUL AL II-LEA. ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI SAU PROBLEMA ISTORIOGRAFIEI	41
II. 1. Sursele antice și societatea dacică	43
II. 2. Societatea dacică în istoriografie	50
II. 3. Societatea dacică și teoria. Problema existenței statului	57
II. 3. 1. Anii '50-'60 – Statul sclavagist	61
II. 3. 2. Anii '70 – Modul de producție tributar	69
II. 3. 3. Anii '80 – Noi dezbateri	74
II. 3. 4. După '89 – Între vechi ipoteze și noi perspective	79
CAPITOLUL AL III-LEA. ARHEOLOGIA ÎN CĂUTAREA STATUTULUI SOCIAL	84
III. 1. Inegalitatea socială – Un mic excurs	85
III. 2. Arheologia intră în joc	87
III. 3. O abordarea prea simplistă	88
III. 4. Statut realist	90
III. 5. Statut relativ	96
CAPITOLUL AL IV-LEA. ANTECEDENTELE... SAU <i>SECOLUL DE AUR AL ARISTOCRAȚIEI GETICE</i>	99
IV. 1. Perioada aristocratică... sau a elitelor	100
IV. 2. <i>Markeri</i> identitari ai statutului social	103
IV. 1. 1. Fortificații	103
IV. 2. 2. Morminte fastuoase și tezaure	105
IV. 2. 3. Importuri	113
IV. 3. O paralelă... Spațiul vest-hallstattian	114

IV. 4. Aceiași <i>markeri</i> ... O analiză critică	130
IV. 4. 1. Fortificații	131
IV. 4. 2. Morminte fastuoase și tezaure	142
IV. 4. 3. Importuri	155
CAPITOLUL AL V-LEA. ARISTOCRAȚIA <i>DACICĂ</i> (Sec. I. a. Chr. – I p. Chr.)	158
V. 1. Peisajul puterii	160
V. 1. 1. Considerații generale	160
V. 1. 2. Caracteristici diferite	163
V. 1. 3. „Complexul” din Munții Orăștiei	170
V. 1. 4. Elemente identitare diferite	176
V. 2. Aristocrație războinică... sau o <i>modă</i> a vremurilor	183
V. 2.1. Puțin despre arheologia funerară și identitate	195
V. 2. 2. Padea-Panagjurski Kolonii, Aristocrație războinică	201
V. 3. Iconografie, mitologie și societate	222
V. 3. 1. Personaje reprezentate în iconografie	224
V. 3. 2. Divinități feminine	225
V. 3. 3. Călăreți, cavaleri, eroi-cavaleri	228
V. 3. 4. Ființe zoomorfe	232
V. 3. 5. O altă perspectivă de interpretare	234
V. 4. O privire de sinteză asupra aristocrației dacice	239
CONCLUZII	242
SURSE ANTICE	246
ABREVIERI BIBLIOGRAFICE	247
BIBLIOGRAFIE	253
LISTA ILUSTRĂȚIILOR	335
PLANȘE	338

REZUMAT

CUVINTE-CHEIE: arheologie socială, identitate, daci, sfârșitul epocii fierului, spațiul nord-balcanic, aristocrație, elite, statut social, istoriografie, subiectivism.

INTRODUCERE

Peisajul social al comunităților de la sfârșitul epocii fierului din spațiul nord-balcanic a produs o cantitate impresionantă de literatură într-un secol și jumătate arheologie românească.

Cu toate acestea, (re)construcțiile au pornit aproape exclusiv de la subiectivismul textelor scrise antice. Principalii vizați au fost Strabon, Dio Chrysostomul, Cassius Dio și Iordanes. Datele arheologice au fost trecute în plan secund, sau când li s-a acordat o oarecare importanță, au fost modelate în tiparele „clasice” oferite de sursele scrise antice. Așadar, scopul principal al lucrării l-a constituit aducerea în prim plan al arheologiei, și mai important al datelor arheologice.

Am pornit acest demers științific în 2014 de la unele idei exprimate de Al. Vulpe într-o lucrare care viza stadiul actual de cunoștințe asupra comunităților nord-balcanice în secolele I a Chr. – I p. Chr. Vulpe sublinia faptul că „s-a scris mult, dar se cunoaște puțin, iar ceea ce nu se cunoaște bine este suplimentat prin ipoteze, marcate adesea prin prejudecăți de ordin istoric, bazate pe o informație literară la rândul ei foarte fragmentară și expusă speculației” (VULPE 2005). Am încercat, pe cât posibil, să nu cad în capcana „licențelor istoriografice”, deseori statuate în literatură și am încercat să le supun unei analize critice. Poate mai important de atât, m-am străduit să îmi racordez discursul la cel al arheologiei contemporane vest-europene prin integrarea unor concepte metodologice și teoretice de actualitate.

Cea de a doua idee a fost exprimată în numeroase rânduri de către L. Boia (cel mai recent BOIA 2018). Pentru profesorul Boia, există două feluri de istorie. Pe de-o parte, există o *Istorie* cu *I* mare care înseamnă procesul obiectiv, adică ceea ce s-a întâmplat cu adevărat. De cealaltă parte, se situează *istoriile* cu *i* mic, care nu înseamnă trecutul, ci mai degrabă trecutul privit dinspre prezent. Așadar, în această lucrare, am propus o narațiune simplificată, dar investită cu sens, o narațiune care a fost trecută prin sита subiectivismului și structurată în conformitate cu ideologiile prezentului.

I. CONSIDERAȚII METODOLOGICE

Acest prim capitol introductiv a dorit să lămurească semnificația precisă a termenilor din titlul lucrării „Aristocrația dacică (sec. I a. Chr. – I p. Chr.). O perspectivă arheologică asupra statutului social”, sub forma unui dialog între teorie și practică dar să și evidențieze limitele de aplicare a acestor concepte și teorii în contextul lucrării de față.

Am integrat în discuție cele mai recente direcții epistemologice („arheologia identității”, „arheologia socială”, „antropologie”) și am discutat unele concepte ca „identitate etnică”, „identitate colectivă”, „statut social”, „aristocrație”, „elite”, generatoare a unor perspective noi asupra realităților sociale din Dacia sfârșitului epocii fierului.

II. ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI SAU PROBLEMA ISTORIOGRAFIEI

Pentru că investigarea trecutului nu se poate concretiza fără o prezentare a ideilor deja exprimate, cel de al doilea capitol a fost dedicat surselor textuale antice și discursului oferit de istoriografie pe baza acestora. În literatura de specialitate, majoritatea cercetătorilor au fost de acord în a vedea în prima categorie surprinsă de sursele antice – *tarabostes*, *pilophoros*, *pilleatus* – aristocrația. Mai mult, conform informației transmise de Iordanes, aceasta are și o dublă vocație, militară și sacerdotală. La fel toți cercetătorii au văzut ca simbol de statut social al acestei categorii, *pileus*-ul. Pe baza celeilalte categorii sociale, *kometai*, *capillati*, au putut fi urmărite dezbaterile privind structura societății dacice. Astfel avem:

a. Structura bipartită a societății dacice având în vedere schema aristocrație – oamenii de rând; teză îmbrățișată de Grigore Tocilescu, A. D. Xenopol, Vasile Pârvan, Constantin și Hadrian Daicoviciu, Andrei Bodor, Nicolae Gostar și Vasile Lica, precum și de Ioan Glodariu. Cel mai probabil datorită presiunii ideologice, istoriografia din perioada comunistă i-a interpretat, cel mai adesea pe *kometai*, *capillati* ca o „clasă exploatată”, conform dogmei clasice marxiste după care statul apare ca o consecință a împărțirii societății în clase sociale opuse.

b. Cealaltă perspectivă îi vede pe *kometai*, *capillati* drept o categorie intermediară între aristocrație și oamenii de rând. Cele mai elocvente exemple în acest caz sunt: paralela lui I. H. Crișan cu societatea celtică după care *kometai* ar fi acei cavaleri (*equites*) din Gallia menționați de Caesar și Z. Petre care îi vede pe exponenții acestei categorii drept războinici, conform ideologiei trifuncționale și tripartite indo-europene.

Tot în cadrul aceluiași capitol, am încercat să urmăresc dezbaterile teoretice din cadrul istoriografiei, care se poate observa doar odată cu instaurarea regimului comunist. Întreaga dezbateră a fost urmărită în funcție de istoria comunismului românesc. În mod tradițional, istoria comunismului în România a fost împărțită în trei perioade: etapa sovietizării (1947-1960); anii deschiderii ideologice (1960-1974); perioada cultului personalității al lui Ceușescu și național-comunismului (1974-1989).

III. ARHEOLOGIA ÎN CĂUTAREA STATUTULUI SOCIAL

În cea de a treia parte, cea mai teoretică, am urmărit felul în care arheologia, de-a lungul istoriei sale, a încercat să urmărească inegalitățile sociale. Discuția a pornit de la cele mai importante teze exprimate începând cu perioada Iluminismului și continuând cu K. Marx sau M. Weber. Ulterior, accentul a fost mutat înspre arheologie. În acest fel, am putut observa felul în care disciplina, în dezvoltarea sa, a apelat la concepte, metode și teorii venite din alte științe.

IV. ANTECEDENTELE... SAU *SECOLUL DE AUR AL ARISTOCRAȚIEI GETICE*

La o primă vedere edificiul social al secolelor al IV-lea și al III-lea a. Chr. pare să fie dominat de aristocrație care se manifestă din punct de vedere arheologic prin trei categorii de monumente: fortificații, morminte fastuoase și tezaure din metale prețioase, în special aur și argint. Mai mult, se constată o creștere a raporturilor comerciale cu lumea grecească și ulterior elenistică. Aria geografică a acestui fenomen cuprinde Moldova (regiune istorică, astăzi parte a României și Republicii Moldova), Dobrogea, Muntenia, Oltenia și nordul Bulgariei, iar perioada de timp este relativ scurtă. Acest interval cronologic, mai exact perioada cuprinsă între mijlocul secolului al IV-lea și mijlocul secolului al III-lea a. Chr. a fost numită în istoriografia română ca „secolul de aur al aristocrației getice” (SÎRBU, FLOREA 1997).

Fenomenul detectabil arheologic nu pare să fie unul singular și specific spațiului extracarpatic, el se întâlnește și în alte zone cu identități culturale diferite, aflate la periferia lumii *clasice*. Din Spania de astăzi, trecând în centrul Europei și terminând cu nordul Mării Negre, arheologia pare să demonstreze mai mult sau mai puțin același lucru: înmulțirea fortificațiilor și așezărilor, creșterea volumului comerțului vizibil prin existența importurilor și prezența unor morminte fastuoase, de cele mai multe ori situate în preajma așezărilor întărite. Din punct de vedere cronologic, fenomenul pare să debuteze în zonele menționate anterior la finele secolului al VII-lea a. Chr., în timp ce în spațiul *tracic*, el pare să debuteze mai târziu, în prima jumătate a secolului al V-lea a. Chr., eventual chiar la mijlocul acestui secol.

Majoritatea pieselor care conturează acest caracter provin din inventarul unor morminte – Agighiol (jud. Tulcea), Peretu (jud. Teleorman) – sau tezaure – Cucuteni-Băiceni (jud. Iași), Craiova, Poiana-Coțofenești (jud. Prahova), Poroina și „Porțile de Fier” (jud. Mehedinți) – toate susceptibile la rândul lor a face parte din inventarul unor morminte. Descoperite fortuit în ultimul secol și jumătate în urma activităților căutătorilor de comori, a lucrărilor agricole sau edilitare, doar unele dintre ele s-au bucurat de cercetări arheologice ulterioare. Totuși există și unele piese de podoabă sau de harnașament descoperite pe cale arheologică în cadrul unor fortificații – cazurile de la Bunești-Averești (jud. Vaslui) și Stâncești (jud. Botoșani)

Majoritatea lucrărilor de specialitate s-au axat pe analiza artei acestor piese, prea puține lucruri au fost exprimate despre peisajul social al acestei perioade, sau când s-a făcut acest lucru s-a pornit tot de la arta acestor piese. Am propus trei perspective de interpretare a realităților sociale ale acestui interval cronologic. Prima, pornește de la modelul antropologic al *instituției darului*; cea de a doua, de la conceptele de capital, așa cum au fost ele expuse de către teoreticianul francez P. Bourdieu (BOURDIEU 1984); cea de a treia, de la maxima

postprocesualistă după care înmormântarea a fost realizată de familie, grup sau comunitate (PARKER PEARSON 1999).

V. ARISTOCRAȚIA DACICĂ (sec. I a. Chr. – I. p. Chr.)

Acum mai bine de un deceniu, după o scurtă analiză a aristocrației *dacice*, G. Florea se întreba dacă nu cumva există mai multe tipuri de aristocrație cu profile regionale bine definite (FLOREA 2006). Răspunsul care poate fi dat, având în vedere cele sintetizate în acest capitol, nu poate fi decât afirmativ. Există mai multe expresii arheologice ale aristocrației atât în spațiu cât și în timp.

În primul rând, se pot constata diferențe semnificative în ceea ce privește amplasarea fortificațiilor în peisaj. Pe de-o parte se remarcă așezările fortificate amplasate pe promontorii și terase înalte în preajma unor râuri, care, cel mai probabil, constituiau și căile comerciale principale. Pe de altă parte, fortificațiile ridicate din piatră, în special cele din Munții Orăștiei, trădează o atitudine mai defensivă, fiind departe de rutele comerciale navigabile. Dacă *davaele* din spațiul extracarpatic par să își fi articulat funcțiile artisanale și comerciale, cetățile din bazinul carpatic pot fi înscrise în categoria „consumatoarelor de bunuri”. Elementele identitare sunt și ele diferite. Turnurile-locuință specifice cetăților indică mai degrabă o atitudine privată, în schimb, acropolele așezărilor fortificate arată o altă scenografie publică a prestigiului. Ea cuprinde pe lângă locuințele aristocratice și elemente publice – posibile locuri de adunare sau sanctuare.

Cu toate acestea, diferențele cele mai semnificative pot fi observate în timp. Pentru perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al II-lea și prima jumătate a secolului I a. Chr. există o expresie funerară care proiectează imaginea unui războinic. Acest model se întâlnește atât în mormintele tumulare cât și în cele plane. În secolul I p. Chr., chiar dacă mormintele aproape dispar, cele din apropierea centrelor de pe Siret: Brad, Răcătău, Poiana, arată o altfel de imagine a defuncțiilor. Dacă în secolul precedent, identitatea a fost exprimată prin piesele de armament și de echipament militar, în această perioadă identitatea se exprimă prin piesele de costum și de toaletă.

CONCLUZII

Cu siguranță, toate cele exemplificate pe parcursul acestei lucrări vor constitui subiectul unor noi studii. Ele ar trebui să pornească de la două concepte introduse de G. Woolf „unity and diversity” (WOOLF 1997) în studiul populațiilor Europei temperate din momentul cuceririi romane. Dacă *unitatea* sub diferitele ei forme, materială, culturală, spirituală, etnică,

a fost deseori îmbrățișată în istoriografia dedicată secolelor I a. Chr. – I p. Chr., nu rămâne decât, ca din acest moment, să fie cuplată cu celălalt element care pare să fi dominat sfârșitul epocii fierului în Europa, și anume *diversitatea*.

BIBLIOGRAFIE

- BOIA 2018 L. BOIA, N-o să-l întrebăm pe Ștefan cel Mare cum ar trebui guvernată România de azi – interviu, în *Dilema Veche*, an 14, nr. 729, 8-14 februarie 2018, p. IV-V.
- BOURDIEU 1984 P. BOURDIEU, *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge: Harvard University Press, 1984.
- FLOREA 2006 G. FLOREA, The "Public Image" of the Dacian Aristocracy, în *Studia UBB. Historia*, 51, 1, 2006, p. 1-11.
- PARKER PEARSON 1999 M. PARKER PEARSON, *The Archaeology of Death and Burial*, Thrupp-Stroud-Gloucestershire: Phoenix Mill, 1999.
- SÎRBU, FLOREA 1997 V. SÎRBU, G. FLOREA, *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, Brăila: Istros, 1997.
- VULPE 2005 AL. VULPE, Reflecții despre problema geto-dacică, în V. SPINEI, C. M. LAZAROVICI, D. MONAH (ed.), *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, Iași: Trinitas, 2005, p. 563-578.
- WOOLF 1997 G. WOOLF, Beyond Romans and natives, în *World Archaeol*, 28, 3, 1997, p. 339-350.